

КЊИГА О СТВАРАЊУ И ПРВИМ БОРБЕНИМ ГОДИНАМА ПАРТИЈЕ

(Поводом књиге Сергија Димитријевића
Оснивање и прве године Партије (1919-1921))

Више од пет деценија стваралачког живота, Сергије Димитријевић, свестрани научник, неуморни истраживач, плодан историчар, један од утемељивача нумизматике као науке, високостручан и посвећени правник и економиста, школован у Београду, а потом у Паризу (докторандски курс на Правном факултету, два сертификата о положеној економској и међународној групи, као и Институт високих међународних студија⁸⁰¹) и Хагу, што му је пружало темељну основу за даљи разнолик и обухватан студијски рад. Неколико деценија упорно и прегалачки истраживао је, понекад тешко доступну партијско-политичку грађу, документа и аутентичне изворе, у једва приступачним публикацијама и радничкој штампи, преписујући најбитније појединости што су се односиле на почетне године заснивања КПЈ (1919-1921). Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година владало је велико интересовање за ову тематику, а нарочито у време значајних јубилеја обележавања шездесетогодишњице Конгреса уједињења и Другог конгреса КПЈ одржаног од 20. до 24. јуна 1920. у Вуковару. Званични лист *Борба*, који је читан широм Југославије и подробније праћен у свим друштвеним, политичким, привредно-производним и другим организацијама, у више наставака публиковао је фељтоне *Деветнаеста, хроника прве године партије и КПЈ од Вуковарског конгреса до Закона о заштити државе*. Поједини делови фељтона у стручној јавности наилазили су углавном на позитивне коментаре, уз задовољство што се са приличним временским размаком, посвећује пуна пажња важним историјско-политичким догађајима, који ће обележити читаву потоњу епоху. Међу коментарима и одјецима што су изазивали фељтони, поред високостручних и квалификованих оцена од стране виђенијих историчара, било је и противречних запажања и указивања, повремено и неслагања, нарочито од стране оних који нису трагали за изворном документацијом, склони површној интерпретацији. У тим моментима Димитријевић се позивао на будућу књигу под насловом „О стварању КПЈ и њеној историји до Закона о заштити државе“. Димитријевић је ову обимну књигу од више стотина страница, са изузетно великим бројем напомена благовремено припремио за штампу, па је 1980. године и најављено њено публиковање у издању Института за савремену историју и тада популарне Народне књиге у Београду. Фељтони који се сада појављују као засебна и целовита књига од неколико стотина страница представљају мајсторски сачињен кратак извод

801 Породична архива /оставштина С. Димитријевића, ... Биографија

1. С. Димитријевић, *Стари српски социјалисти и њихове борбе*, Алма и Фондација Николе Цветковића, Београд, 2019, стр. 153-154.

Види и књигу Н. Цветковића, *Записи о Сергију Димитријевићу II*, Алма, Београд, 2016, стр. 26.

2. Двоструки курс Академије међународног права.

из поменуте обухватне књиге са вешто бираним елементима садржаја, што су углавном давали целовит преглед садржине.

У научној методологији Сергија Димитријевића фусноте или напомене које су ишле уз текст, имале су посебну улогу и функцију; и то не само да допуне, илуструју или објасне, протумаче основни текст, већ да карактеристичним појединостима означе општу друштвену, социополитичку, етичко-историјску и животну атмосферу. Појединцима, неупућеним у Димитријевићев начин рада, често обимне, па и преобимне напомене су у приличној мери сметале и сматрали су их непотребним баластом; међутим, сам Сергије, као врли истраживач, знао је да ће управо те, наизглед непотребне појединости, забележене у фуснотама, са временске дистанце представљати корисно, па унеколико и драгоцену извориште за одговарајуће упознавање опште атмосфере, сложених и противречних односа и стања духа, што су се преламале кроз најситније нумеричке, економско-статистичке, понекад табеларне и друге детаље, што су каткад речитији од општијих запажања и могућих интерпретација. Управо сâм Димитријевић, рударски копајући по тешко доступној периодици, радничкој, социјалистичкој и другој штампи, понекад се поносио ситним, наизглед безначајним појединостима, које је истицао као мале драгуље фактографске природе, што су допуњавале и чиниле пластичнијом слику раздобља које је студијско-аналитички преиспитивао и тумачио, са становишта модерне научно-историјске методологије, коју је у процесу истраживачког рада дограђивао и допуњавао, са уверењем да се сваком историјском проблему, појави и ситуацији треба да приступи са одговарајуће позиције или становишта независно од овешталих норми и правила. Захваљујући тим многобројним, од неких појединаца проскрибованим, фуснотама, напоменама, важне историјске чињенице попримају живо, илустративно и плодотворно ткиво, које у основи обогаћује основни текст и придаје му животворније, па унеколико и живописније значење, које активно и делотворно оваплоћује понекад сувопарне чињенице и огољена историјска факта.

Када је реч о напред поменутих фељтонима, они су, разумљиво, били ослобођени сложене научне апаратуре, табеларних и других прорачуна, те елемената фактографије, садржаних у фуснотама, напоменама, како би текст био што читљивији и приступачнији масовној читалачкој публици, коју су занимале само оне основне и најбитније чињенице. Ослобођени од овог помоћног научно-истраживачког апарата, поједини делови фељтона могу се читати са пажњом и интересовањем, стварајући интегралну представу о друштвено-историјским, партијско-политичким, фракционашким и другим одступањима.

Гледано у целини, после скромне, унеколико и оскудне *Уводне напомене*, која фрагментирано издваја само најелементарније појединости, књига је саздана из неколико добро осмишљених целина. У првом плану су хронике прве године настанка партије, где се у складу са тадашњом Димитријевићевом концепцијом историје, полази од општије слике динамично заоштрених, класних односа. А одмах потом следи делатна борба за функционално уједињење и организовање радничког покрета. Димитријевић акценат ставља на бодру појаву

и креативну улогу комунистичке групе у тада скромно развијеном радничком покрету Србије, који је имао богато социјалистичко наслеђе и традицију. У наставку, Сергије је настојао да што потпуније укаже на тежак и често неподношљив положај радничке класе, на њену активистичку оријентацију пред врло значајан Конгрес уједињења, који је створио основне претпоставке за даљи партијско-политички рад и развој. С разлогом, Димитријевић детаљније указује на непосредне организационе припреме и усаглашавања за уједињење покрета у једну могућу целину. У свему томе посебну и одговарајућу улогу имали су повратници из далеке револуционарне совјетске Русије, као и настојање да се створи савез са Пелагићевцима.

Још као скојевац и организатор одговарајућих скојевских организација, Димитријевић је посвећивао видну пажњу учешћу младих у партијско-политичком покрету па је и то један од разлога што пре осврта на Конгрес уједињења, посебну пажњу обраћа зачецима живоделујућег омладинског покрета. Конгресу уједињења разумљиво, посвећује велику пажњу истичући најважније чињенице које су довеле до партијско-политичког обједињавања.

Као врло добар зналац аграрног и сељачког питања, о коме је интензивно писао, непосредно после повратка из логора, као један од уредника *Наше речи*, управо то сложено и противречно сељачко питање обрађује у приближно средишњем делу ове групе фељтона, обраћајући пажњу на период пре Конгреса уједињења и на ставове новостворене борбено-револуционарне партије. У том ширем контексту није заобишао ни деликатан однос према националном питању, које се нарочито актуелизовало, додуше у другом виду, управо у време објављивања ових фељтона.

Са знатним искуством синдикалног борца и делатника у француским ре-вирима, Димитријевић пише о Конгресу синдикалног уједињења и плодотворном повезивању Партије са синдикалним организацијама које су, уз значајне потешкоће, успешно деловале на подручју Србије.

Пошто је организовано радништво дигло свој глас и активистички се усправило, уследили су и први, од стране власти организовани прогони припадника младе партије и радничког покрета, што је био тек у зрелој фази организовања; али управо тада, дошло је до отпадања опортунистичких делова и на супрот њима до виталног политичког активирања радништва у тим тешким животним и радним условима и околностима. Вредно је помена да Димитријевић као непосредни учесник у међународном радничком покрету, у коме је дао крупан допринос (сарадња са шпанским борцима, учешће на омладинској мировној конференцији са Лолом Рибаром), обраћа одговарајућу пажњу југословенском радничком покрету и периоду Мађарске револуције.

У научним истраживањима Сергија Димитријевића, вазда су биле присутне штрајкашке борбе, од оних из студентског периода (штрајк у Смедереву) преко рударских и других штрајкова и живог револуционарног и борбеног расположења радног народа у летњем периоду 1919, укључујући и генерални штрајк. Штрајкови су покренули нове и немилосрдне прогоне радника уз снажење њиховог отпора. Опортунисти нису ни у том летњем периоду 1919.

мировали, већ су изазивали и подстицали разне потешкоће и невоље, настојећи да ослабе комунистички покрет. Димитријевић пажљиво, из етапе у етапу, сукцесивно прати сва борбена прегнућа и тарифне борбе у јесен и зиму 1919/1920.

Вредно је пажње да Димитријевић следећи организациони развитак Партије, те ширење и јачање радничког покрета, посебну пажњу обраћа прегалачким настојањима словеначких комуниста. Синдикати, синдикалне борбе и њихово уједињавање такође преокупирају његову пажњу и то на крају 1919. и почетком 1920.

Као врли скојевац и оснивач скојевских организација на Југу Србије у Вучју и Чукљенику, обраћа студиозну пажњу развоју комунистичког омладинског покрета и настанку СКОЈ-а о чему врло инструктивно и методски иновативно, мемоарски пише о Партији и СКОЈ-у у Лесковцу. У другом делу овог поглавља Димитријевић пише о снажењу комунистичког карактера Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) и ту се поново враћа оживљавању и обнови немилосрдних прогона и хапшења почетком 1920. године. При том, обраћа пажњу општинским изборима у Хрватској и Словенији, као и генералном штрајку железничара.

Милан С. Димитријевић је већ у досадашњем периоду начинио прави подвиг у постхумном објављивању дела Сергија Димитријевића: од томова изабраних нумизматичких дела преко путописних и лирских текстова, до бројних студијских и публицистичких прилога публикованих у данас неприступачним часописима. Припремио је и предао у штампу још две повеће књиге: *Економску библиографију Југославије* из ранијег периода и садржајну књигу о борбама старих српских социјалиста. Оваквим настојањем он широј читалачкој публици чини доступним многе Сергијеве драгоцене прилоге, који и данас имају животворну улогу. Такав је случај и са обнародованом књигом *Оснивање и прве године Партије (1919-1921)*, која на занимљив, а по негде и на изазован начин разматра моменте настанка и прве године КПЈ у легалном периоду. Ово обухватно дело, по методу и облику конципирања, те садржајно документарном структуром и плодотворним оживљавањем једног минулог, и у новије доба потиснутог периода партијско-политичког деловања, превазилази и надраста форму и карактеристике једносмерне фељтонистике.

Приређивач Милан С. Димитријевић је, следећи наук свога оца Сергија, настојао да укључи већи број илустрација и фотографија, раније публикованих у поменутим фељтонима, које је са великим напором претраживао и успео да пронађе. А укључио је и неколико фотографија интимније личне природе, трудећи се да спаси део породичног фото-материјала, који употпуњава представу о С. Димитријевићу, аутору фељтона.

Вредно је помена да је приређивач Милан на спретан начин додао и пет, шест подстицајних Сергијевих чланака, што додатно осветљавају поменуто раздобље, а расути по периодици, у наше време су скоро недоступни. У завршном делу овог одељка акценат ставља на сурове првомајске прогоне 1920. године који су дошли до изражаја и на Југу Србије, посебно у Лесковцу. На супрот томе он са пажњом, аналитички разматра развитак СКОЈ-а у 1920. го-

дини, те предреволюционарну ситуацију у то време и непосредне припреме за Други Конгрес Партије.

Сасвим је извесно да ће ова књига, као интегрална целина из стваралачки предузимљивог и марљивог научно-истраживачког и списатељског пера, једног од најпознатијих и често цитираних зналаца историје радничког и комунистичког покрета, на врло приступачни начин отворити нове могућности сагледавања једног од понајмање истраживаних периода и дати подстицаје да паралелно и уз помоћ студиозне и аналитички продубљене књиге *Комунистичка партија Југославије у легалном периоду њеног постојања*, пружити прилику за даља истраживачка продубљивања, упркос томе што под извесним идеолошким притиском ово раздобље пада у сенку. Међутим, чињеница да је за релативно кратко време публиковано два издања, показује научно-стваралачку виталност, концепцијску разумејеност, историјско-теоријску осмишљеност овог, за опус Сергија Димитријевића, једног од капиталних остварења.

Уз све похвале и комплименте упорности и труду приређивача Милана С. Димитријевића, који је оскудну уводну напомену свео на неколико корисних и доиста незаобилазних пасуса, уз наметљиву нумеричку фактографију у овој корисној књизи провлаче се и извесне стилске мањкавости а поједини делови показују да је изостала лекторска пажња у језичком и правописном погледу. Уз то, приређивачу се може замерити што је уз други блок фељтона, што се односи на време после Вуковарског Конгреса „прилепио“ неколико чланака из периодике од средине шездесетих година, изнад којих стоји више пута наведено име Сергија Димитријевића, као да тим прилозима, због приређивачке необазливости треба да сведочи о несумњивом ауторству једног од великана савремене српске историје радничког и комунистичког покрета. Но све те и друге исхитрености ни најмање не умањују вредност целине овог импозантног остварења, које у форми модернизоване епитоме нуди повест израстања и узрастања једне борбено-прегалачке, пролетерске партије, чије ће деловање обележити једно доста плодно и богато раздобље друштвеног, прогресивног, и за сва даља проучавања незаобилазног периода. (Објављивање ове књиге скромно је подржала и Фондација Николе Цветковића и Милана С. Димитријевића)

Назнаке о другом делу књиге

За многе читаоце, други део књиге фељтона, под насловом *КПЈ од Вуковарског Конгреса до Закона о заштити државе* биће можда унеколико занимљивији од претходног јер студијски промишљено приказује развој и делатност Партије између два конгреса, који су у много чему засновали будућу партијско-политичку активност КПЈ. У том одељку, безмало сразмерном претходном, поред стварања револуционарне радничке партије и њеног делатног ширења и разастирања између два конгреса, са пуно пажње изложен је процес припреме за борбени окршај са опортунистима, који нису мировали. У средишту пажње је управо Други партијски конгрес – Вуковарски конгрес и доношење новог осмишљенијег програма и статута Партије. Ту је посвећена одговарајућа пажња о марљиво уобличеној резолуцији о политич-

ким збивањима, те о избору комунистичких руководства, и неслагањима око готово увек отвореног националног питања, на које је Коминтерна имала велики уплив.

Пошто се КПЈ ваљано засновала, солидно концепцијски и визионарски утемељила – буржоазија је свом снагом кренула у контраофанзиву, крајње нетрпељива као владајућа класа, према свесно пробуђеном пролетаријату, који је на здравим основама заснивао своју будућу перспективу. Хрватска, која се данас хвали учешћем у тим и потоњим процесима, а у кризном периоду, почетком Другог светског рата, склизнула у „Ендехазију“, имала је у то време изразито центрумашко деловање које је успешно поражено захваљујући високосвесном деловању одређеног дела руководства. То је време када се на подручју Србије и Македоније одвијала борба за освајања општина. Додајмо узгред да је Лесковац, у много чему, предњачио у тој борби, као прокламована *црвена општина*. О томе је Димитријевић посебно писао обрађујући локалну историју завичајног Лесковца. Димитријевић, као врстан зналац тог раздобља, надахнуто пише о такозваним црвеним општинама у рукама неуморних и неусталих комуниста.

Продубљено проучавајући овај период Димитријевић је успео да прецизно, на основу архивских и других докумената, систематски изложи делатност и развој КПЈ и радничког покрета у другој половини 1920. године, што унеколико може да изазове и дивљење, јер је реч о релативно кратком времену од само пола године.

У ширем контексту, Димитријевић није заобишао ни антипартијско иступање и деловање центрумаша, стављајући акценат на витално учешће КПЈ на прокламованим изборима за Уставотворну скупштину.

Истражујући са пуно пажње политичке прилике у томе моменту, он се, са великом пажњом, концентрисао на динамичка догађања у децембру месецу 1920. године и на штрајкове рудара. У наставку, Димитријевић приказује активности КПЈ и радничког покрета под апсолутистичким режимом Обзване, што је довело до радикалнијег погоршања друштвено-економског и политичког положаја осиромашеног радништва. Ту се, наш аутор, подробније бави парламентарним дебатама о Обзани, односом грађанских странака према овој режимској апсолутистичкој мери; концентришући своју пажњу на обнову рада Партије и синдиката; али и на отворену међународну хајку на комунисте, као и на атентат на регента и министра.

Ова књига има и врло користан додатак са прилозима Сергија Димитријевића објављеним у разноликој и теже доступној периодици: као што су ужичке *Вести*, потом *Наша реч*, публикација *Историја XX века*, *Нумизматичар*, које ће с временом бити све теже приступачне, осим евентуално на интернету, па је зато корисно што су ти и слични прилози нашли своје место у завршном делу књиге. Међу њима посебно је занимљив текст под насловом: *У својој земљи*, објављен у *Борби* (7.11.1967), који сведочи о улози југословенских комуниста повратника из револуционарне Русије, у процесима и настојањима стварања КПЈ.

Исте године, у *НИН*-у, штампан је текст *Искуства Октобра*,⁸⁰² који назначавало основе, што указују на „сејаче“ револуционарних прегнућа и припреме за стварање револуционарне партије; уз одређење за хумани и напредан социјалистички покрет. Овај, по свему судећи, уводни текст, завршава се указивањем на победу револуционарне струје на Конгресу уједињења. Поменуте ужицке *Вести*, затражиле су од Димитријевића текст о стварању КПЈ, поводом 50-годишњице Партије и СКЈ. Концизан и прегледан текст, скреће пажњу на процес формирања Партије, под снажним политичким утицајем Октобарске социјалистичке револуције. Прилог је зналачки и документовано написан и може да представља једну врсту синтезе сазнања о деликатним тежњама, настојањима и токовима формирања Партије.

Вредно је помена да је Сергије Димитријевић активно и креативно суделовао у раду *Омладинске политичке школе „Борбе“* – „Душан Петровић Шане“. То је био својеврсни партијско-политички али и студијски курс у духу филозофије праксе, организован у сарадњи са Институтом за савремену историју у Београду, у коме је својевремено Сергије радио. Прилог носи наслов: *Оснивање Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста)*.⁸⁰³ У обимнијем чланку најпре се указује на заоштрене класно-политичке односе у периоду после Првог светског рата. Општој револуционарној атмосфери, у великој мери, допринела је победа Совјета, па је зато упадљиво да овај одељак књиге почиње поменутим искуствима Великог Октобра. У поменутом тексту се наглашава процес уједињења радништва и деловање новостворене заједничке радничке партије, што је био сасвим нов квалитет у смислу здруживања радничких социјалдемократских странака.

У поменутој Омладинској политичкој школи *Борбе*, Димитријевић је одржао и предавање *Значај стварања револуционарне пролетерске партије у Југославији*.⁸⁰⁴ У том надахнутом казивању, као и у публикованом тексту, акценат се ставља на отворену и снажну борбу против националних буржоазија, уз указивање на лењинистичко учење и даљу разраду филозофије праксе (марксизма). Димитријевић се критички односи према великосрпској буржоазији и излаже теоријско-политичке основе радничке Партије, истичући прогресиван програм социјалдемократског наслеђа (Радован Драговић, Туцовић, Душан Поповић и др.). При том, Димитријевић жигоше опортунистичка схватања из предратног периода, посебно оних „реформистичких“ елемената, којима су нова, напредна и борбена схватања била далека и туђа. У завршном делу овог текста Димитријевић истиче да је Конгрес уједињења „био преломни догађај (...) акција у којој се родила наша револуционарна радничка партија, садашњи Савез комуниста Југославије“. У завршници тог прилога, објављен је фрагмент *Национална равноправност – идеал социјалиста* аутора Радована Драговића, пренет из *Радничких новина* од 31. августа 1902, који представља својеврсну поенту.

802 С. Димитријевић, *НИН*, XVII, 1967, бр. 878 (5. новембар), 1-3.

803 Лист *Борба*, LVIII, 1979, 12. јуни.

804 Основни садржај овог предавања објављен је у листу *Борба*, LVIII, 1979 (28. марта).

Лист *Борба*, који је био орган ССРНЈ, обележио је шест деценија од победе комуниста на општинским изборима 1920-1921, под звучним и симболичним насловом *Револуционарна огњишта црвених општина*.⁸⁰⁵ У почетном делу текста подвлачи се да је Партија ушла у изборе, не само да би освојила општине, већ да би активност општинских управа „у освојеним општинама искористила као припрему радног народа за освајање власти“. Изборни резултати су онда показали снажно ширење утицаја Партије, у 29 градова и индустријских места Хрватске и Словеније, где су комунисти освојили 242 одборничка места. *Апсолутна већина* била је освојена, поред осталих, у Славонском Броду, Белишћу, Дугој Реси и другде. Партија је наступила у 58 мањих места и села. У одељку под насловом *Комунистички програм*, Димитријевић указује да су у Далмацији похапшени сви комунистички одборници; а у Црној Гори Партија је победила у општинама у Подгорици и Петровцу на мору... У средишњем делу овог програмски озраченог прилога, скреће се пажња, да је отвореним наступом, са комунистичким паролама, освојена већина у 14 градова: у Пироту, Лесковцу, Нишу, Ужицу...

На самом крају ове књиге објављена су два прилога, у знаку онога што је *In Memoriam*, која су могла и да изостану, укључујући ту и чланак Ђуре Радосављевића из локалног листа *Наша реч*. Критички се може приметити да одељак који почиње са указивањем на драгоцену искуства Великог совјетског Октобра, као и фрагменти под насловом „О Сергију Димитријевићу“ ваљало је, да буду обележени одговарајућим издвајањем у смислу *прилога* или *додатка*, што само у формалном погледу нарушава кохеренцију овог корисног дела, писаног на једноставан, јасан и популарно прихватљив начин, уз строго уважавање научних факата и изношење занимљивих и на једном месту сабијених података, што се односе на период оснивања и борбене подухвате Партије, за пуну слободу и радничка права, у легалном периоду њеног постојања, како лепо истиче приређивач бројних Сергијевих остварења М. С. Димитријевић, у *Уводној напомени*, која је могла бити обухватнија, са више инструктивних усмерења и научних и биографских података о самом аутору књиге.

805 *Борба*, 2. децембар 1980.